

Aneta Müller

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

 <https://orcid.org/0000-0003-4088-0594>

**Struktura opisu odzieży męskiej w początkach XIX wieku
(na przykładzie nazw *koszula, spodnie, kamizela* || *kamzela,
kamizelka* || *kamzelka, westa, westka*)**

Streszczenie. W artykule przedstawiono materiał leksykalny dotyczący słownictwa odzieżowego. Dane zostały wyekscerpowane z listów gończych opublikowanych w latach 1816–1836 w „Publicznym Donosicielu”, który był załącznikiem do „Dziennika Urzędowego Królewskiej Regencyi w Poznaniu”. Artykuł jest próbą przeanalizowania struktury opisu odzieży męskiej warstw niższych. Opisy strojów poszukiwanych osób niejednokrotnie były szczegółowe i wielopoziomowe, wskazywano w nich cechy (np. kolory) nie tylko samych części garderoby, ale także towarzyszących im elementów dodatkowych (np. guzików). Do analizy wykorzystano nazwy odzieży takie, jak: *koszula, spodnie i kamizela* || *kamzela, kamizelka* || *kamzelka, westa* oraz *westka*.

Słowa kluczowe: historia języka polskiego, polszczyzna dziewiętnastowieczna, słownictwo odzieżowe, listy gończe

**The structure of the description of men's clothing in the early 19th century
(on the example of the names *koszula, spodnie, kamizela* || *kamzela,
kamizelka* || *kamzelka, westa, westka*)**

Summary. The article presents lexical material on clothing vocabulary. The data have been extracted from mating letters published between 1816 and 1836 in the “Publiczny Donosiciel” (“Public Denunciator”), which was an appendix to the “Dziennik Urzędowy Królewskiej Regencyi w Poznaniu” (“Official Gazette of the Royal Regency of Poznań”). The article is an attempt to analyse the structure of the description of men's clothing of the lower strata. Descriptions of the outfits of sought-after individuals were often detailed and multi-layered, indicating the characteristics (e.g. colours) not only of the garments themselves, but also of the accompanying additional elements (e.g. buttons). Clothing names such as *koszula, spodnie i kamizela* || *kamzela, kamizelka* || *kamzelka, westa* oraz *westka* were used for the analysis.

Keywords: history of the Polish language, nineteenth-century Polish language, clothes vocabulary, arrest warrants

Słownictwo związane z odzieżą czy modą bywało już w centrum zainteresowania badaczy – dość wspomnieć o dwóch pracach Marii Borejszo: *Nazwy ubiorów w języku polskim do roku 1600* (1990) oraz *Nazwy ubiorów we współczesnej polszczyźnie* (2001) czy pracy Bożeny Rejakowej *Kulturowe aspekty języka mody* (2010)¹. Jednak dziewiętnastowieczna leksyka tego zakresu odnosząca się do niższych warstw społeczeństwa nie stała się dotychczas obiektem szczególnych analiz. Taki materiał leksykalny bogato poświadczają listy gończe publikowane w dodatku do „Dziennika Urzędowego Królewskiej Regencji w Poznaniu”, który nosi tytuł „Publiczny Donosiciel. Dodatek do Dziennika Urzędowego Królewskiej Regencji w Poznaniu”.

Wspomniany „Dziennik Urzędowy” ukazywał się od 4 czerwca 1816 roku do 27 grudnia 1910 roku. Z kolei „Publiczny Donosiciel”, będący uzupełnieniem „Dziennika”, drukowano od 2 lipca 1816 roku do 27 grudnia 1904 roku. Do roku 1876 oba pisma publikowano zarówno po niemiecku, jak i po polsku. Tytuł wraz z dodatkiem był oficjalnym organem regencji poznańskiej. Oba informatory publikowały obwieszczenia, rozporządzenia, informacje o licytacjach i darowiznach, reklamy, wykazy włóczęgów oraz listy gończe. Teksty były najpierw pisane w języku niemieckim i podpisywane przez urząd państwowy, a dopiero później tłumaczono je na język polski. W 1876 roku język polski oficjalnie przestaje być językiem urzędowym w Wielkim Księstwie Poznańskim – był to wynik postępującej germanizacji (Müller 2020: 275, 2022: 118).

Pierwsze listy gończe ukazujące się w „Publicznym Donosicielu” nie miały ustalonej formy – były krótkie, mało precyzyjne, nieco chaotyczne (Müller 2020: 276, 2022: 118). Z czasem, bo w 1817 roku, ich konstrukcję oparto na budowie formularzy paszportowych². Podobnie jak w formularzu uwzględniano imię i nazwisko, stan, ojczyznę, miejsce stałego pobytu, religię, wiek, wzrost, wygląd, sylwetkę i postawę ciała, a także znaki szczególne. Czasem poza miejscem stałego pobytu podawano również miejsce, w którym ostatnio poszukiwany przebywał, lub potencjalny kierunek jego ucieczki. Ważną częścią listu gończego był opis stroju poszukiwanej osoby.

Omawiane listy są istotnym źródłem do badań językoznawczych, zwłaszcza w zakresie słownictwa. Dobrosława Gucia i Alicja Pihan-Kijasowa wskazują, że „Dziennik urzędowy” wraz z „Publicznym Donosicielem” przynoszą

¹ Oczywiście literatura dotycząca zarówno historycznego, jak i współczesnego słownictwa odzieżowego jest szersza niż wspomniane publikacje. W przypadku ujęcia historycznojęzykowego należy pamiętać o pozostałych pracach Marii Borejszo (1990, 1994, 2001, 2010, 2013). Bogatsza jest literatura dotycząca słownictwa współczesnej mody, zob. Gląpska 2007.

² Więcej o formularzach paszportowych w: Gucia, Lubierska 2014: 16–23 oraz Gucia, Lubierska, Pihan-Kijasowa 2015: 180–181.

słownictwo dokumentujące różne dziedziny życia, np. nazwy zawodów, jednostki miar, leksykę związaną z wojskowością, słownictwo ekonomiczne, prawnicze, urzędowe, medyczne oraz odzieżowe (Gucia, Pihan-Kijasowa 2016: 96–98).

Listy gończe nie doczekały się opracowania historycznojęzykowego w postaci monografii. Dotychczas powstała praca o charakterze popularnonaukowym (Gucia, Lubierska 2014). Wśród pozostałych opracowań znajdują się artykuły prezentujące możliwości badawcze zarówno listów gończych, jak i całego dziennika oraz dodatku, w którym były publikowane (Gucia, Lubierska, Pihan-Kijasowa 2015; Gucia, Lubierska 2016; Gucia, Pihan-Kijasowa 2016). Ukazały się także dwa artykuły wykorzystujące materiał leksykalny wyekscerpowany z listów (Müller 2020, 2022).

Niniejsza praca jest kontynuacją badań nad słownictwem odzieżowym zawartym w dziewiętnastowiecznych poznańskich listach gończych, które publikowano w „Publicznym Donosicielu” w latach 1816–1836. Taki wybór ram chronologicznych podyktowany jest możliwością uzyskania jednolitego materiału, ponieważ w tym czasie nie zachodziły duże zmiany w odzieży męskiej warstw niższych (Müller 2022: 117). Choć lekturze zostały poddane wszystkie listy gończe z wybranego okresu (z pominięciem numerów nieczytelnych), to ekscerpacja została przeprowadzona na wybranych listach – jej celem było rozszerzenie zbieranego materiału leksykalnego o nowe jednostki, a nie zwiększanie liczby poświadczeń danych jednostek (Müller 2022: 117–118). Łącznie uwzględniono listy ze 170 numerów czasopisma. Pod uwagę nie zostały wzięte listy gończe poświęcające poszukiwania żołnierzy dezertersów oraz kobiet, które popełniły przestępstwa – skupiono się jedynie na tych, które dotyczą mężczyzn pochodzących z niższych warstw społeczeństwa, czyli przedstawicieli profesji takich, jak młynarczyk, kominiarczyk, parobek czy woźnica (Müller 2022: 120).

Odzież zbiega poszukiwanego listem gończym zwykle była skrupulatnie opisywana, jak na przykład w liście PD 26/1817:

Przy ucieczce swey miał na sobie kamzelę grubą płocienną, katankę z sukna zielonego, na niey guziki metalne żółte, iednym rzędem zapinaną, wedle kołnierza suknem czerwonom i sznurkami czerwonomi, z przodu, od spodu i wedle kieszeni odszytą, spodnie parciane łatane, bóty podkute, stary, czarny okrągły kapelusz, do tego ma koszule i biały kożuch przy sobie [...]³.

W powyższym fragmencie występują jednostki, które można zaliczyć do słownictwa odzieżowego: nazwy odzieży i obuwia (*kamzela, spodnie, kapelusz, bóty*), nazwy tkanin (*płocienna, sukno*), nazwy kolorów (*zielony, czerwony, biały*), nazwy stałych elementów garderoby (*kołnierz, kieszenie*) czy nazwy stanu odzieży (*łatany, stary*). Liczne opisy ubioru poszukiwanych zachęcają do badawczego skupienia się na leksemach oraz strukturach opisujących odzież. Materiał umożliwia prześledzenie ich łączliwości z nazwami elementów garderoby oraz ukazanie struktur takich związków wyrazowych.

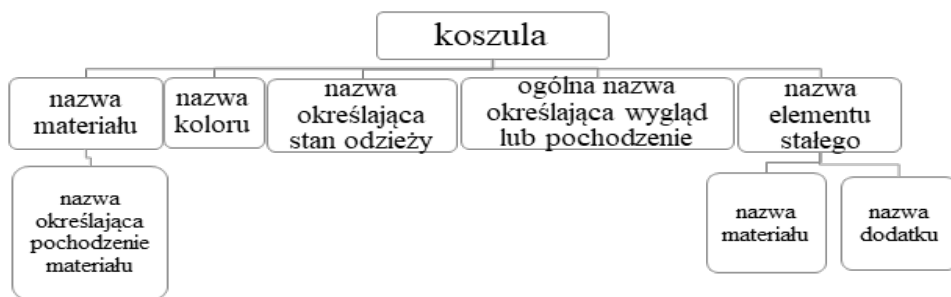
³ Ten oraz inne przykłady w: Müller 2022: 131–132.

Artykuł ten jest zatem próbą bliższego przyjrzenia się wybranym nazwom odzieży wraz z ich określeniami oraz zaprezentowania struktury opisu odzieży męskiej. Z materiału leksykalnego pozyskanego z poznańskich dziewiętnastowiecznych listów gończych do analizy wybrano dwie nazwy elementów garderoby męskiej – są to *koszula*, *spodnie* oraz szereg synonimiczny nominujący desygnat o znaczeniu ‘część ubrania okrywającą tułów, bez rękawów’: *kamizela* || *kamzela*, *kamizelka* || *kamzelka*, *westa*, *westka*. Szereg ten jest oparty na dwóch leksemach: *kamizela* i *westa* oraz ich wariantach fonetycznych i morfologicznych. Taki wybór podyktowany jest koniecznością przedstawienia struktury opisu na jednorodnych przykładach. Każda z wymienionych części garderoby może być noszona samodzielnie w ciepłe miesiące roku, znajduje się bowiem w grupie nazw odzieży lekkiej (Müller 2022: 122).

W analizowaniu struktury opisu pod uwagę biorę leksemy występujące w treści listu gończego przy wyrazie określanym, np. w cytowanym fragmencie leksem *kapelusze* jest wyrazem określanym, a leksemy *stary*, *czarny*, *okrągły* są jego uzupełnieniami, które uszczegółwiają opis. Określenia można podzielić na kategorie⁴ i będą to: nazwy stałych elementów ubioru (są one przytwierdzone na stałe do ubrania, bez nich ubranie można uznać za niekompletne lub noszenie może być utrudnione, np. *kaptur*, *kieszka*, *klapa*), nazwy tkanin (np. *plótno*, *sukno*, *flanelowy*), nazwy fasonów (np. *długi*, *obszywany*, *wiszący*), nazwy kolorów (np. *czarny*, *niebieski*, *żółty*), nazwy wzorów (np. *krzyżaty*, *w kropki*), nazwy dodatków (elementy, które są lub mogą być częścią stroju, ale ich brak nie sprawia wrażenia jego niekompletności oraz nie wpływa na wygodę noszenia, np. *guziczek*, *wstążka*), nazwy stanu odzieży (np. *nowy*, *stary*, *zły*) oraz ogólne nazwy opisu stroju (np. *chłopski*, *latowy*, *ordynaryjny*). Taki podział określeń pozwoli na wskazanie grup leksyki, z którymi nazwa wybranego elementu odzieży wchodzi w relacje. Wśród tak sklasyfikowanych określeń są rzeczowniki, przymiotniki i adiektywizowane imiesłowy oraz wyrażenia przyimkowe. W analizie przywołuję jedynie liczbę połączeń dla danego typu łączliwości, np. *koszuli* z nazwami tkanin, jednak ze względu na sposób ekscerpacji materiału nie uwzględniam frekwencji poszczególnych połączeń, np. *koszula biała*.

Jedną z nazw garderoby jest *koszula*. W niektórych listach gończych pojawia się jedynie wzmianka o koszuli, która nie jest opisywana w żaden sposób, są to jednak wyjątki – *koszula* zwykle jest uszczegółwiana dodatkowymi leksemami opisującymi jej wygląd. Jednostki leksykalne wskazujące na wygląd i cechy koszuli można zaprezentować w formie schematu:

⁴ Podział słownictwa na kategorie oraz ich objaśnienia, a także przykłady pochodzą z wcześniejszych badań, zob. Müller 2022: 121–126.

Schemat 1. Struktura opisu *koszuli* w listach gończych

Źródło: opracowanie własne

Powyższy schemat wskazuje, że *koszula* mogła być uzupełniana jednostkami leksykalnymi mieszczącymi się w pięciu różnych kategoriach. Ponadto struktura schematu jest wielostopniowa – szczegółowość opisu odzieży osoby poszukiwanej nie kończy się na wymienieniu nazwy *koszula* (I poziom), ale w niektórych przypadkach idzie dalej i precyzyjniej przedstawia na przykład nazwy materiału (II poziom) oraz nazwę określającą pochodzenie materiału (III poziom).

Najliczniejszą grupą połączeń wyrazów są te, które nazywają i opisują materiał, z jakiego została uszyta koszula – w sumie to 9 połączeń. Mają one przede wszystkim formę zestawienia rzeczownika i przymiotnika. Dwa połączenia dotyczą nazw określających grubość tkaniny i są to *koszula cienka* oraz *koszula gruba*. Z kolei 7 połączeń dotyczy nazw samej tkaniny, tj. *koszula: kolińska* ‘wykonana z płótna sprowadzanego z Kolonii’⁵, *kolońska* ‘wykonana z płótna sprowadzanego z Kolonii’, *lniana*, *paczeńska* ‘wykonana z paczesi; tkaniny z włókien lnu lub konopi’, *plócienna*, z *płótna* oraz z *domowego płutna*⁶. Ostatni przykład ma rozbudowaną strukturę – podstawowe połączenie *koszula* z *płutna* zostało uszczegółowione o nazwę określającą pochodzenie materiału (*domowy*).

⁵ Zasadniczo przywoływana leksyka nie jest definiowana, gdyż jest to na ogół słownictwo znane. Wyjątkiem są przypadki, gdy znaczenie słowa może być dzisiejszemu czytelnikowi nieznanne lub gdy zaszła zmiana znaczenia. Definicje zostały przygotowane na podstawie *Słownika ubiorów* Ireny Turnau (1999) oraz słowników języka polskiego: SL, SWil, SW, SJPdor, SJP PWN oraz WSJP PAN.

⁶ W listach gończych ortografia jest rozchwiana, dotyczy to także pisowni wyrazu *płótno* – materiał poświadcza zarówno zapis *płótno*, jak i *płutno*. Podobne problemy dotyczą ortografii złożzeń w nazwach kolorów – listy gończe poświadczają pisownię łączną, z dywizem oraz rozłączną. Wszystkie zapisy przytaczam zgodnie z oryginalnymi zapisami w źródle.

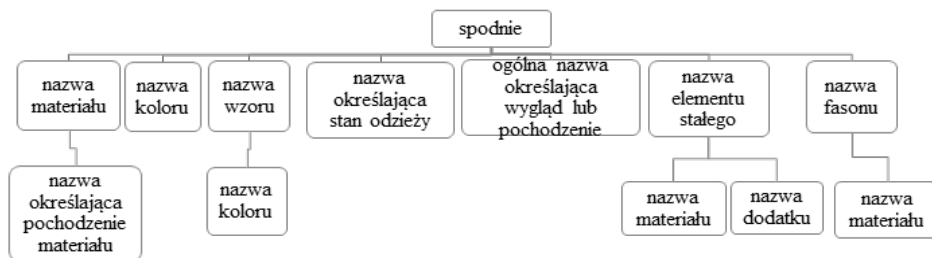
W znacznej części listów gończych w opisie poszczególnych elementów garderoby odnotowana zostaje spora gama kolorystyczna – od czerwieni przez odcienie niebieskiego po czerń. Jednak leksem *koszula* w omawianym materiale łączy się tylko z jedną nazwą koloru i jest to *biały*.

Zgromadzony materiał leksykalny poświadcza także nazwy stanu zużycia, w jakim znajdowała się koszula poszukiwanego zbiega. Wyekscerpowano 6 połączeń dotyczących stanu koszuli, są to *koszula: dobra, jeszcze cała, łatana, stara, zabrudzona* oraz *zbrudzona*.

Listy zawierają także nazwy informujące o ogólnym wyglądzie koszuli bądź jej pochodzeniu. Wynotowano jedynie 3 takie połączenia. Dwa dotyczą jej pochodzenia: *koszula komiśna* ‘wydawana przez państwo lub wojsko’, *skarbowa* ‘wydawana przez państwo’, jedno informuje o jej ogólnym wyglądzie: *koszula ordynaryjna* ‘zwyczajna, pospolita, gminna’.

Sporadycznie pojawiały się również nazwy stałych elementów koszuli, łącznie są to zaledwie 3 połączenia – *koszula z kołnierzem* oraz dwa połączenia o bardzo rozbudowanej strukturze: *koszula na czerwoną iedwabną wstążkę zawiązaną* oraz *koszula zawiązana wstążką niebieską*. W obu przypadkach doprecyzowana jest nie tylko *koszula*, ale także *wstążka*. Reprezentowany jest nie tylko poziom II, ale także poziom III opisu.

Spodnie, podobnie jak *koszula*, odnotowywane są w znacznej części listów gończych. Ich opis niejednokrotnie jest szczegółowy, a jego strukturę można przedstawić w formie graficznego schematu. Pozwala to zauważyć, że *spodnie* dopełniane są przez 7 kategorii jednostek leksykalnych. Dodatkowo widać rozbudowaną strukturę opisu tej części garderoby – zarówno nazwa materiału, jak i nazwy stałych elementów spodni czy nazwy fasonu są dalej uszczegóławiane w treści listów gończych. Schemat ukazuje wszystkie możliwości opisu, jednak nigdy nie występują one jednocześnie.

Schemat 2. Struktura opisu *spodni* w listach gończych

Źródło: opracowanie własne

Najliczniejszą grupą połączeń są te, które łączą *spodnie* z nazwami kolorów – są to aż 22 jednostki leksykalne nazywające kolor spodni. Pokazuje to, że spodnie nie miały jednego koloru lub jednej tonacji barw. Mogło to być połączenie rzeczownika z przymiotnikiem o charakterze ogólnym: *spodnie ciemne* lub połączenie z przymiotnikiem określającym konkretny kolor, tj. *spodnie białe, błękitne, czarne, granatowe, modre, niebieskie, piaskowe, płowe, popielate, siwe, szare, szaraczkowe* ‘szare, tkane z białej i czarnej nici’, *zielone, żółte*. W tej grupie część przymiotników ma charakter złożen: *spodnie ciemno-granatowe, ciemno niebieskie, ciemno-szare, ciemno zielone, iasno-niebieskie, iasno-szare, modro niebieskie*. Najczęściej pojawiają się kolory związane z różnymi odcieniami niebieskiego.

Nieco mniej licznie prezentują się połączenia z nazwą materiału, z którego wykonane były spodnie (19 reprezentacji leksykalnych). Trzy związki opisują grubość tkaniny: *spodnie cienkie, dubeltowe, grube*. Cztery połączenia wskazują na spodnie wykonane ze skóry: *spodnie baranie, cielęce, skopowe, skórzane*. Pozostałe dotyczą nazw tkanin: *spodnie drelichowe* || *drylichowe, lniane, manszestrowe* ‘wykonany z manszestru; tkaniny bawełnianej’, *nankinowe* ‘wykonany z nankinu; bawełnianej tkaniny, której nazwa wywodzi się od miasta Nankin w Chinach’, *parciane, płócienne, sieraczkowe* ‘wykonane z sieraczku; grubej wełnianej tkaniny’, *sukiennie*. Wymienione połączenia mają formę zestawień rzeczownika z przymiotnikiem, jednak materiał leksykalny poświadcza również takie połączenia, które łączą rzeczownik z wyrażeniem przyimkowym: *spodnie z kaźmirku, z płótna, z sukna, z surowego płótna*.

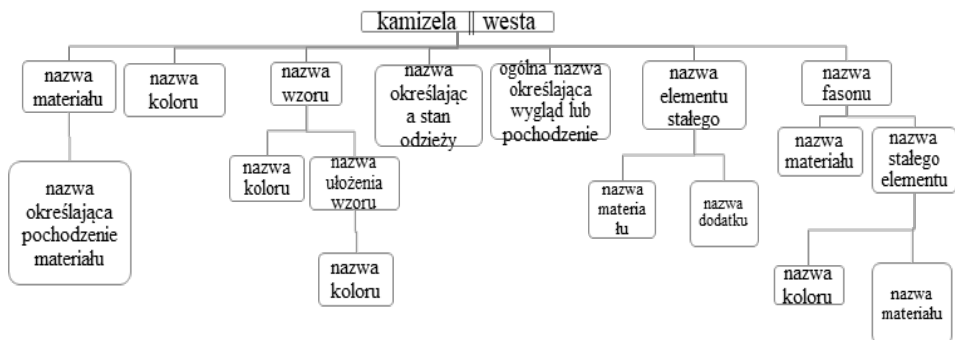
Mała liczba połączeń z nazwą wzoru spodni sugeruje, że były one raczej jednolite. Takich połączeń wyekscerpowano zaledwie 5 i są to: *spodnie nakrapiane, zielono-prążkowane, w paski, z pasami, z pasami po bokach*.

Materiał leksykalny poświadcza 8 połączeń, które odnoszą się do nazwy stanu zużycia tej części stroju: *spodnie dziurawe, łatanne, narządzane, podarte, podszarzane, przechodzone, stare, zbrudzone*. Wszystkie połączenia wskazują na zły stan odzieży. Natomiast wyekscerpowano zaledwie jedno połączenie informujące o ogólnym wyglądzie spodni: *spodnie łatowe*.

Niewiele też wiadomo o nazwach kształtu i fasonu spodni, ponieważ materiał poświadcza tylko 4 połączenia. Najczęściej pojawia się związek *spodnie dłu-gie*, odnotowano także *spodnie obszerne* – oba związki tworzą wyraz określany i wyraz określający, mają zatem prostą formę. Bardziej rozbudowaną strukturę reprezentują związki wyrazowe opisujące sposób dodatkowego obszycia spodni materiałem, wykorzystują one połączenia z imiesłowami: *spodnie obszyte skórą w kroku* oraz *spodnie podszyte parchanem*. Jeszcze mniej związków dotyczy nazw dodatkowych elementów tej części garderoby. Materiał poświadcza jedynie 2 takie połączenia. Pierwsze z nich to związek: *spodnie z guzikami*, drugi tworzy bardziej rozbudowaną strukturę wielowyrazową: *spodnie z medalowemi guzikami przy fartuszk⁷*. W przypadku ostatniego z przykładów reprezentowany jest zarówno II poziom opisu, jak i III.

⁷ *Fartuszek* ‘najprawdopodobniej: kłapa przy spodniach’.

Kamizelka jako desygnat, czyli ‘część ubrania okrywającą tułów, bez rękawów’, w listach gończych jest odnotowywana za pomocą różnych nazw, które tworzą ciąg synonimiczny: *kamizela* || *kamzela, kamizelka* || *kamzelka, westa* oraz *westka*. Opisy tej części stroju są szczegółowe, zatem materiał leksykalny poświadcza liczne połączenia wymienionych nazw z dodatkowymi określeniami. Warto przedstawić strukturę opisu za pomocą schematu:

Schemat 3. Struktura opisu elementu garderoby nominowanego przez ciąg synonimiczny: *kamizela* || *kamzela, kamizelka* || *kamzelka, westa, westka*

Źródło: opracowanie własne

Najliczniejsze są połączenia z nazwą koloru – jest ich aż 24. Wyekscerpowano trzy połączenia, w których kolor jest podany ogólnie: *kamizela* || *westa ciemna, kolorowa, pstra*. Poświadczone są również konkretne nazwy kolorów: *kamizela* || *westa biała, ciemno-granatowa, ciemno-niebieska, ciemno-szara, ciemno-zielona, czarna, czerwona, czerwonopstrokata, granatowa, iasno granatowa, iasno-modra, modra, niebieska, pomarańczowa, pstrokata, szara, szaraczkowa, zielona, żółta, żółtawa*. Jedno zestawienie jest wzbogacone o dodatkowy rzeczownik: *kamizela* || *westa koloru szaraczkowego*.

Równie licznie pojawiają się połączenia z nazwą tkaniny (24 połączenia). Tutaj także można zauważyć dużą dowolność, choć dominują bawełna i sukno: *kamizela* || *westa gruba, bawełniana, cycowa* || *sycowa* ‘wykonany z cycu, tkaniny bawełnianej’, *iedwabna, katunowa* ‘wykonany z kartunu; tkaniny bawełnianej’, *kazmirkowa, lniana, manszestrowa, nankinowa, parciana, perkalowa, pikowa* ‘wykonany z piki; gęstej tkaniny’, *plócienna, sukienna, wetniakowa, wetniana*. Wymienione związki zbudowane są z rzeczowników i przymiotników, materiał leksykalny poświadcza jednak również inny typ zestawień. Są to związki wyrazowe rzeczownika i wyrażenia przymikowego, które niejednokrotnie rozbudowane są o przymiotnik informujący o kolorze: *kamizela* || *westa z materiji bawełnianej, z merynosu, z płótna, z sukna, z sukna granatowego, z sukna popielatego, z szarego kartunu* ‘wykonany z kartunu; tkaniny bawełnianej’, *z zielonego sukna*. Połączenia z *suknem* lub *kartunem* uzupełnione są także o nazwę koloru.

Materiał leksykalny obejmuje 9 połączeń *kamizeli* || *westy* z nazwą wzoru, przy czym są to także rozbudowane struktury wzbogacone o nazwę koloru: *kamizela* || *westa w paski, w czarne paski w poprzek, w czerwone i żółte satrychy i zielonymi kwiatkami rzucane, w paski białe i czerwone, w żółte i czerwone pasy, z w poprzeg idącymi paskami, w ćetki, w kropki oraz w żółte i białe pręgi*. W przypadku struktury *kamizela* || *westa w czerwone i żółte satrychy i zielonymi kwiatkami rzucane* reprezentowane są aż 4 poziomy opisu.

Najskromniej przedstawia się grupa połączeń związanych z nazwą stanu odzieży – są to zaledwie 3 połączenia: *kamizela* || *westa nowa, stara, kamizelka przechodzona*. Odnotowano również 2 połączenia, które dotyczą ogólnej nazwy wyglądu i jest to *kamizela* || *westa nocna* oraz *spodnia*.

W zakresie nazw dodatkowych elementów najczęściej pojawiają się *guziki*, które także dodatkowo opisywano, co wpływa na strukturę opisu: *kamizela* || *westa na guziki szmuklerskie 'pasmanteryjny', z guzikami, z guzikami kruszczowymi, z małymi okrągłymi guzikami czerwonymi, z guzikami białymi metalowemi, z mosiężnymi guzikami, z jednym rzędem guzików, z cynowymi guzikami, z haczykami bez guzików*. Wzmianka o materiale, z jakiego był wykonany guzik, lub o jego kolorze, uszczegóławiała opis tej części garderoby. Dodatkowymi elementami bywały też sznurki: *kamizela* || *westa obszyta białymi okrągłymi sznurkami, sznurkiem szarym obszyta*. Wymienione przykłady to związki powstałe przy użyciu imiesłów, ale materiał leksykalny poświadcza także zestawienia z wyrażeniami przyimkowymi: *kamizela* || *westa bez rękawów, z kłapami* oraz *kamizelka z rękawami*. Zestawienia z *rękawami* są szczególnie interesujące – w XIX wieku *kamizelka* zasadniczo już *rękawów* nie posiadała (Turnau 1999: 79).

Nazwy kroju czy fasonu *kamizelki* także pojawiały się w listach gończych. Źródło poświadczyło 4 takie połączenia, z czego aż 3 są rozbudowane: *kamizela* || *westa obsadzona żółtą taśmą i małymi mosiężnymi guzikami, pikowana, podszyta starym płótnem* oraz *zapihana na guziki*.

Nazwa tej części garderoby jako jedyna z analizowanych ma bardzo szczegółowe opisy, co widoczne jest w ich strukturze – tylko *kamizela* || *westa* posiada czteropozomowy schemat. Pokazuje on wszystkie możliwości połączeń, jednak należy mieć na uwadze, że w treści listów gończych nigdy nie są równocześnie realizowane wszystkie elementy.

Analiza połączeń wybranych leksemów pozwala wysnuć wniosek o rozbudowanej strukturze opisów strojów osób poszukiwanych listami gończymi. W przypadku *koszuli* i *spodni* pełny schemat ma trypozomową budowę, zaś w przypadku *kamizeli* || *westy* schemat składa się z czterech poziomów. Zarówno poziomy trzeci, jak i czwarty pojawiają się w odniesieniu nie do wszystkich, lecz kilku kategorii. Zaproponowane w analizie schematy omawianych struktur informują o pewnego rodzaju potencjalnym wyglądzie danej części garderoby. Pełna realizacja schematów widzianych zarówno pionowo (poziomy uszczegółowienia opisu), jak i poziomo (liczba kategorii) nigdy nie występuje równocześnie

we wszystkich ekscerpowanych listach gończych. Wynika to z ograniczonego występowania poszczególnych elementów opisu w tekście. Szczegółowość informacji zawartych w materiale źródłowym na ogół nie kończy się na wskazaniu koloru lub tkaniny, lecz idzie dalej i doprecyzowane zostają dodatkowe elementy, jak np. kruszec, z którego wykonano guziki, kolor wstążki lub kwiatków na ubraniu. Powyższa analiza jednocześnie dowodzi, że precyzyjne opisy wyglądu dziewiętnastowiecznych poszukiwanych, które dawniej miały pomóc w ich ujęciu, dziś przynoszą informacje o dawnej polszczyźnie i są interesującym źródłem badań historycznojęzykowych o sposobach opisu dawnego stroju.

Wykaz skrótów

- PD – „Publiczny Donosiciel”, 1816–1836, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/416534?tab=1> (dostęp: 07.12.2022).
- SL – Linde S.B., 1807–1814, *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, [Warszawa]: Drukarnia XX. Piarów.
- SJP PWN – *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/> (dostęp: 07.12.2022).
- SJPDor – Doroszewski W. (red.), 1958–1969, *Słownik języka polskiego*, t. 1–11, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- SW – Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiecki W. (red.), 1900–1927, *Słownik języka polskiego* (tzw. Słownik warszawski), t. 1–8, Warszawa: nakładem prenumeratorów i Kasy im. Mianowskiego.
- SWil – Zdanowicz A. (red.), 1861, *Słownik języka polskiego* (tzw. Słownik wileński), Wilno: M. Orgelbrand.
- WSJP PAN – Żmigrodzki P. (red.), *Wielki słownik języka polskiego*, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN/LIBRON, <https://wsjp.pl/> (dostęp: 07.12.2022).

Literatura

- Borejszo M., 1990, *Nazwy ubiorów w języku polskim do roku 1600*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Borejszo M., 1994, *O sposobach tworzenia nazw odzieży w okresie staropolskim i współczesnie*, w: M. Kucala, Z. Krążyńska (red.), *Studia historycznojęzykowe*, t. I, s. 43–50.
- Borejszo M., 2001, *Nazwy ubiorów we współczesnej polszczyźnie*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Borejszo M., 2010, *Nazwy kolorów w leksyce odzieżowej (na materiale „Słownika ubiorów” Ireny Turnau)*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 16, s. 31–41.
- Borejszo M., 2013, *Gwarowe nazwy kolorów w Słowniku warszawskim*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 20, z. 2, s. 59–71.
- Głapska A., 2007, *Słownictwo i styl prasowych tekstów o modzie (na przykładzie „Elle” i „Twojego Stylu”)*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica” 44, s. 33–50.

- Gucia D., Lubierska J., 2014, „Jako cię widzą, tako cię piszą”. Obraz Wielkopolanina w świetle listów gończych 1. połowy XIX wieku, Poznań: Wielkopolskie Towarzystwo Genealogiczne „Gniazdo”.
- Gucia D., Lubierska J., 2016, *List gończy jako źródło do badań polszczyzny wielkopolskiej*, w: B. Osowski i in. (red.), *Język w regionie, region w języku*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie Studia Polonistyczne, s. 194–215.
- Gucia D., Lubierska J., Pihan-Kijasowa A., 2015, *Dziewiętnastowieczne listy gończe w badaniach nad urzędową polszczyzną wielkopolską*, „*Slavia Occidentalis*” 72 (1), s. 177–187.
- Gucia D., Pihan-Kijasowa A., 2016, *Dziennik Urzędowy Królewskiej Regencji w Poznaniu z dodatkiem Publiczny Donosiciel jako źródło do badań dziewiętnastowiecznej polszczyzny wielkopolskiej*, w: M. Mączyński i in. (red.), *W kręgu dawnej polszczyzny*, t. 2, Kraków: Akademia Ignatianum. Wydawnictwo WAM, s. 83–102.
- Müller A., 2020, *Wpływ języka niemieckiego na wielkopolską polszczyznę okresu zaborów na przykładzie listów gończych z I połowy XIX wieku*, w: B. Osowski i in. (red.), *Język w regionie, region w języku*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie Studia Polonistyczne, s. 273–285.
- Müller A., 2022, *Nazwy cywilnej odzieży męskiej warstw niższych. Na materiale poznańskich listów gończych z lat 1816–1836*, „*Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*” 29 (1), <https://doi.org/10.14746/pspj.2022.29.1.8>
- Rejakowa B., 2010, *Kulturowe aspekty języka mody*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Turnau I., 1999, *Słownik ubiorów. Tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX wieku*, Warszawa: Semper.

